

*Kaartje van het Departement Nedermaas, één van de negen 'Belgische' departementen van Frankrijk.
Bron: Joost Welten, In dienst voor Napoleon's droom.*

Joost Welten

Boten op de Maas en een molenaarskar met bellen: smokkelaars en douaniers aan de grens van napoleontisch Frankrijk

Hoewel Napoleon een icoon is in de Europese geschiedenis en hij zelfs in Nederland een plaats heeft verworven in de vaderlandse canon, is er betrekkelijk weinig wetenschappelijk onderzoek verricht naar zijn bewind. Voor de napoleontische douane – en voor de smokkel die zij moest bestrijden – geldt dit des te sterker. Pas recentelijk heeft Silvia Marzagalli de eerste grote studie gepubliceerd naar de illegale handelsstromen onder het bewind van de Franse keizer.¹ De Italiaanse historica schetst hierin een beeld van een continent dat via grote zeehavens werd bevoorrad met koloniale waren, het Continentale Stelsel ten spijt. De poging van Napoleon om Engeland langs economische weg op de knieën te krijgen faalde jammerlijk. De Franse keizer slaagde er niet in om het vasteland van Europa af te sluiten voor Engelse handelswaar. Weliswaar liep de prijs van koloniale goederen op, omdat handelaren de douane moesten omzeilen of omkopen, maar tegen een meerprijs bleef de consument verzekerd van zijn dagelijkse koffie, thee en suiker. Het baanbrekende werk van Marzagalli roept als het ware om vervolgstudies. Wat gebeurde er met de koloniale waren en de Engelse textiel, nadat ze in de zeehavens illegaal waren gelost? Hoe bereikten deze goederen de consumenten in het Franse binnenland? Een verkenning in het departement Nedermaas licht een tipje van de sluier. In dit artikel belicht ik de smokkelpraktijken in het toenmalige grensgebied bij Weert, dat al vroeg bij Frankrijk was ingelijfd, en de pogingen van de Franse staat om die te bestrijden. De gunstige ligging ten opzichte van de Maas maakte het aantrekkelijk graan naar de Bataafse Republiek en later het Koninkrijk Holland te smokkelen. Omgekeerd vonden Engelse manufacturen en koloniale waren hun weg over de grens naar het zuiden.

De Maas oversteken

We schrijven vrijdag 19 september 1806. In een kreupelbosje op de westelijke oever van de Maas, tussen Panheel en Wessem, hebben zich twee douaniers verstopt. Hun collega's van de douanepost Panheel hebben zich op andere plaatsen op de linkeroever van de rivier verscholen. Samen vormen ze een denkbeeldige lijn die smokkelaars niet ongezien kunnen passeren. Deze lijn ligt weliswaar op behoorlijke afstand van de Frans-Hollandse grens, maar de douanezone is in 1806 twintig kilometer breed. Douaniers beperken zich niet tot een controle van goederen aan de feitelijke grens tussen de twee staten, maar proberen de smokkelaars ook in het achterland van de grens te betrappen. De organisatie van de douane is hierop ingesteld. Aan de feitelijke grens met het Koninkrijk Holland – de buitenzijde van de douanezone – is een eerste rij posten van douaniers geves-

¹ Silvia Marzagalli, *Les boulevards de la fraude. Le négoce maritime et le Blocus continental, 1806-1813*. Bordeaux, Hambourg, Livourne (Lille 2000).

De Maaspoort in Weert, gezien vanaf de Maasstraat, aan het einde van de negentiende eeuw. De Maaspoort, die net buiten de stadswallen lag, was een uitvalsweg richting Stramproy en Maaseik. Fotocollectie Gemeentearchief Weert.

Als lokkertje voor de douaniers die hen achtervolgen, laten ze onderweg vier balen achter. Het is een afleidingsmanoeuvre die op het repertoire van elke smokkelaarbende staat. De smokkelaars hopen dat douaniers zich ontfermen over deze buit. Meestal zijn de douaniers zoveel tijd kwijt met het in verzekerde bewaring stellen van het strooigoed, dat ze de smokkelaars uit het zicht verliezen. De smokkelaars kunnen dan het hoofdbestanddeel van de smokkelwaar in een opbergplaats deponeren, zonder verder nog gestoord te worden door de douaniers.

Vanavond werkt deze tactiek niet. Lafontaine en Maselle laten zich niet van de wijs brengen door het lokkertje dat op grond ligt. Ook het feit dat de smokkelaars zich verspreiden, brengt hen niet in verwarring. Weliswaar nemen de douaniers de vier balen in beslag, maar ze blijven de grootste groep smokkelaars volgen. Ze zien dat deze mannen hun goederen afleveren bij Gabriel Scheeren, een herbergier, schipper en kolenhandelaar in Maasbracht.

De douaniers Lafontaine en Maselle zitten nu in een lastig parket. Zelfs wanneer ze de smokkelaars *in flagrante delicto* kunnen betrappen, mogen ze 's nachts geen huiszoeking verrichten zonder aanwezigheid van een civiele gezagsdrager. De douaniers vuren hun musket af in de lucht om hun collega douaniers aan de andere oever van de Maas te waarschuwen. Daarna zoekt Lafontaine de hulp van de maire van Maasbracht. Deze burgervader woont tegenover de herberg van Scheeren die als smokkeldepot fungeert. De maire probeert de zaak te sussen. Aan de douaniers biedt hij een forse som geld aan, als zij zich rustig houden tot de

Arrestatie van een aantal lompensmokkelaars.
Collectie Belasting- & Douanemuseum Rotterdam.

de weer met het verzorgen van hun paarden. De douaniers treffen 34 kisten met kandijnsuiker aan, honderddertig broden suiker en negen balen cacao. In diverse tuinen in Maasbracht vinden ze daarnaast nog zes balen tabak en enkele broden suiker, die smokkelaars daar hebben achtergelaten. De douaniers huren vier wagens met paarden om alle kisten, balen en losse broden mee te nemen naar het douanekantoor van Neeritter, op de linkeroever van de Maas. Ten kantore wegen ze de in beslag genomen goederen, waarbij ze uiteraard het nieuwe metrieke en decimale stelsel hanteren. De oogst komt uit op 675 kilo kandijnsuiker, 225 kilo witte suiker, 221 kilo cacao en 105 kilo tabak. Van de inbeslagname stellen de douaniers proces-verbaal op, in naam van de hoofddirectie in Parijs, zoals de richtlijnen voorschreven.⁶

Bronnen

Het is geen toeval dat we een artikel over smokkel en douane in de Franse tijd beginnen met een concrete opsporingsactie waarover we dankzij een gerechtelijk dossier goed zijn ingelicht. Smokkelaars houden normaliter geen administratie bij van hun activiteiten. Daarom zijn we aangewezen op archieven van de overheid. Nu treffen we in de archieven van het Franse binnenlands bestuur slechts af en toe verwijzingen aan naar de douane. Begrijpelijk, want de douane ressorteerde weliswaar onder het ministerie van Binnenlandse Zaken, maar zij was een geheel zelfstandige dienst, die los stond van het binnenlands bestuur met zijn prefecten en onderprefecten.⁷ Logischerwijze zouden de archieven die de Franse douane heeft nagelaten derhalve het vertrekpunt zijn van een onderzoek naar het functioneren van deze dienst, ware het niet dat deze archieven verloren zijn gegaan, waarschijnlijk bij een brand in Parijs in 1871. Daarom zijn

6 Deze reconstructie van de gebeurtenissen is gebaseerd op documenten in: RHCL NRA inv.nr. 286, dossier Pierre Husken.

7 De douane stond wat regelgeving, tarieven, personeel en toezicht op handel in granen betreft onder het ministerie van Binnenlandse Zaken en wat de financiële verantwoording en de inning van rechten betreft onder het ministerie van Financiën. Vanaf 1811 viel de douane ook nog onder een derde ministerie, 'des Manufactures et du Commerce'. J. Tulard, red., *Dictionnaire Napoléon* (2e druk Parijs 1999) 659-660.

controle had. 'De belangrijke verkeerswegen werden vermoedelijk zo goed gecontroleerd, dat omvangrijke smokkel onmogelijk was', aldus Jansen.¹³ Door het ontbreken van nadere studie hield deze uitspraak bijna veertig jaar lang stand.

De smokkel van graan

Tijdens mijn promotieonderzoek naar de militaire conscriptie in het kanton Weert, een regio in de Nedermaas die grensde aan de Bataafse Republiek en later het Koninkrijk Holland, stuitte ik tot mijn verrassing op een massale aanwezigheid en activiteit van douaniers. In de uitoefening van hun taken kregen deze douaniers bovendien versterking van gendarmes en militairen. Er was iets heel anders aan de hand dan Jansen had verondersteld.

In het kader van genoemd onderzoek kon ik de activiteiten van de douane niet uitputtend bestuderen. Uiteraard belichtte ik de rol die deze dienst speelde in de vestiging van het Franse gezagsapparaat in deze contreien. Verder besteedde ik met name aandacht aan de illegale uitvoer van graan, omdat deze vorm van smokkel nooit eerder in detail was beschreven. Bij smokkel in de Franse tijd denken we immers aan de illegale invoer van koloniale waren en van Engelse stoffen, maar niet aan de illegale export van graan.

Het verbod op de uitvoer van graan was voor de machthebbers in Parijs een cruciaal onderdeel van de oorlogvoering. Hoe zou de bevolking immers inspanningen ten behoeve van de oorlog kunnen leveren, als ze honger zou lijden? Ook de positie van de bestuurders zelf zou in zo'n situatie meteen ter discussie staan. Voor de boeren in de Nedermaas, die voornamelijk granen verbouwden, hield dit exportverbod evenwel een financiële strop in. De surplusproductie – het graan dat niet nodig was voor plaatselijke consumptie en evenmin als zaaigoed voor het volgend jaar – zetten deze boeren buiten de regio af. Vanwege de hoge transportkosten was het niet rendabel om dit graanoverschot af te zetten in gebieden in Frankrijk die met een tekort kampten. Het dichtbevolkte en rijke Holland dat zelf weinig graan verbouwde was de natuurlijke afzetmarkt voor het graanoverschot maar was formeel gezien onbereikbaar vanwege het exportverbod op graan. Economische wetten zijn sterker dan politieke besluiten, zo bleek ook ditmaal. Graansmokkel nam de plaats in van de vroegere legale graanhandel op Holland.

In 1798 werd het Rijnland ingelijfd bij de Franse Republiek. Per 1 juli van dat jaar werd de Franse douanewetgeving hier van kracht. Dit gaf een krachtige impuls aan de graansmokkel in het departement Nedermaas. Het departement Roer kende namelijk een overschot dat liefst zestig procent van de graanproductie omvatte. De graanprijzen waren er lager dan waar ook in Frankrijk. Het gebied fungeerde vanouds als graanschuur voor Holland en zelfs voor Engeland en was economisch in sterke mate afhankelijk van deze uitvoer van graan, die een waarde had van tien miljoen franc per jaar. Als kersverse inwoners van

13 J.C.G.M. Jansen, 'Agrarische vernieuwingen in een revolutionair tijdperk, 1750-1815', in: J.F.R. Phillips, J.C.G.M. Jansen en Th.J.A.H. Claessens, *Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1915* (Assen 1965) 37.

en Aken zonden partijen graan per schip naar handelaren in Maaseik. Daar vond de overslag plaats. Het was voor de schepen riskant om verder naar het noorden te varen. De Peel blokkeerde daar de mogelijkheid van verder transport over land, terwijl de schepen verder noordwaarts uiteindelijk bij de Hollandse grens uit zouden komen en daar een gerede kans liepen op een ontmoeting met de Franse douane. Op de Maas bij Well zette de Franse douane zelfs een kanonneerboot in om de strijd met gewapende smokkelaars in haar voordeel te beslechten.¹⁵ Daarom werd veel graan vanuit Maaseik – en andere kleine havens als Wessum en Buggenum – over land vervoerd naar de Bataafse Republiek. Met paard en wagen ging het naar grensplaats Weert. Plaatselijke kooplieden, grote boeren, herbergiers en andere notabelen stonden in contact met de Maaseiker handelaren en organiseerden deze transporten. Het graan werd tijdelijk opgeslagen op boerderijen in Weert en Nederweert en op graanzolders in de stad.¹⁶ Het aantrekkelijke van deze route was, dat tot en met de opslag in de panden in Weert geen enkele handeling illegaal was. Graan gold uitsluitend in een strook van vijf kilometer langs de grens als smokkelwaar, maar het plattelandstadje Weert viel buiten deze douanezone. Ook in de grenszone was vervoer en opslag van graan overigens legaal, mits de eigenaar ervan kon aantonen dat hij het graan nodig had voor gebruik in het eigen huishouden. Van deze regeling maakten de inwoners creatief gebruik. Waar ze onder normale omstandigheden een voorraad ongedorste rogge hadden liggen, hadden ze nu opeens gedorste tarwe in de schuur staan, netjes verpakt in zakken, klaar voor transport, maar officieel bestemd voor eigen consumptie. De Weertenaren die de graantransporten organiseerden, hadden contacten met handelaren in grensgemeenten in de Bataafse Republiek: Budel, Maarheeze, Someren en Asten.¹⁷ Zij stemden onderling de levering van het graan af, waarna – meestal 's nachts – het transport over de grens plaatsvond. De *Directeur des Douanes* van het district Kleef, waar Weert onder ressorteerde, vatte de werkwijze van de smokkelaars helder samen: 'men bezorgt het graan in gemeenten, gehuchten en afgelegen buurtschappen aan de grens en wacht dan het geschikte moment af om het graan te exporteren'.¹⁸

15 Archives National (AN) inv.nr. F/11/422, rapport van de 'Douanes Nationales, Service actif, Division de Clèves', over de 'fraudes commises dans le département de la Meuse Inférieure', d.d. 1 prairial VII (21 mei 1800).

16 Volgens Van Gestel *filis*, regeringscommissaris bij het kanton Weert, waren de gehuchten binnen de gemeente Nederweert 'le point principal de la sortie des grains'. RHCL Frans Archief (FA) inv.nr. 4287, brief van Van Gestel *filis*, regeringscommissaris bij het kanton Weert, aan de regeringscommissaris bij het centrale bestuur van de Nedermaas, d.d. 15 floréal VII (4 mei 1799).

17 Dit verslag van de organisatie van de smokkel is gebaseerd op: AN inv.nr. F/11/422, brief van de secretaris van de prefectuur van het departement Nedermaas aan de minister van Binnenlandse Zaken, d.d. 24 thermidor IX (12 augustus 1801).

18 'on destine les grains pour des communes, hameaux & écarts de l'extrême frontière & on profita du moment favorable pour l'exporter'. RHCL FA inv.nr. 4287, brief van de *Directeur des douanes* van het district Kleef aan de regeringscommissaris bij het centrale bestuur van het departement Nedermaas, d.d. 9 prairial VII (28 mei 1799).

dan ook vrij, mits de prijs van graan minder dan 24 franc per hectoliter bedroeg en mits de handelaar een exportheffing betaalde.²¹

Geografie

De import van Engelse manufacturen bleef evenwel verboden, terwijl voor de import van koloniale waren en tabak zware heffingen betaald moesten worden. Smokkel in deze goederen bleef dan ook lucratief. Om ons een beeld te kunnen vormen van deze illegale goederenstroom in het departement Nedermaas, dienen we zowel de economie als de geografie van de regio in het oog te houden.

Hier komt de studie van Marzagalli, waar in de inleiding naar is verwezen, weer in beeld. Marzagalli wijst erop dat we niet moeten kijken naar regelgeving, maar naar de economische wet van vraag en aanbod. In de achttiende eeuw was de consumptie van koffie, thee en suiker in Europa exponentieel toegenomen. Van exquise luxegoederen voor een kleine elite waren het dagelijkse consumptiegoederen geworden voor het grootste deel van de bevolking. In de Nedermaas was dat niet anders.²² Als er een koopkrachtige vraag is, zal handel in deze producten lucratief zijn, en zullen handelaren creatief zijn om voldoende producten aan te bieden op de markt. In de Franse havenstad Bordeaux – traditioneel *dé overslaghaven* voor koffie en suiker uit Zuid-Amerika – kon de Franse douane een redelijk effectieve controle invoeren. Ook in Amsterdam had de handel last van de Franse regelgeving. Dus verplaatste de handel in koffie, thee en suiker zich massaal naar Hamburg. De spectaculaire groei van deze havenstad is volledig op het conto te schrijven van de economische oorlog die napoleontisch Frankrijk voerde tegen Engeland. Het onafhankelijke Hamburg werd een vrijhaven voor de handel die in Frankrijk verboden was.

Wat had dit voor consequenties? De koloniale waren die in Hamburg – en op kleinere schaal in Hollandse havensteden – werden gelost, moesten daarna Frankrijk binnen gesmokkeld worden. Wanneer we een blik op de kaart werpen, zien we dat twee handelsroutes voor de hand lagen. De ene route voor smokkelwaar kwam neer op het oversteken van de Rijn, die de noordoostelijke grens van het Franse Rijk vormde. Met name Wesel en Düsseldorf, steden op de rechteroever van de Rijn, vormden scharnierpunten in deze route.²³ De andere route voerde door de Meierij van Den Bosch naar Brussel. Deze route had als voordeel dat de grens er heel ‘zacht’ was. Smokkelaars hoefden hier geen natuurlijke barrière zoals een rivier te nemen, maar konden gewoon een wandeling over de hei maken om de Franse grens te passeren. Een bijkomend voordeel vormde de beperkte afstand tot Brussel met zijn grote handelshuizen in koloniale waren.

21 Dufraisse, 'La contrebande', 510.

22 J.C.G.M. Jansen, 'Wilt u koffie of thee? Consumentengedrag in Maastricht in de achttiende eeuw', *NEHA-Jaarboek voor economische, bedrijfs- en techniekgeschiedenis* 60 (1997) 36-68; E. Steegen, *Kleinhandel en stedelijke ontwikkeling. Het kramersambacht te Maastricht in de vroegmoderne tijd* [Maaslandse Monografieën 69] (Hilversum 2006); J. Welten, *In dienst voor Napoleons Europese droom. De verstoring van de plattelandssamenleving in Weert* (Leuven 2007) 252-259.

23 Marzagalli, *Les boulevards de la fraude*, 100-101.

Brussel ontwikkelde zich tot de centrale stapelplaats voor smokkelwaar. Vanuit Brussel vond de verdere distributie plaats.

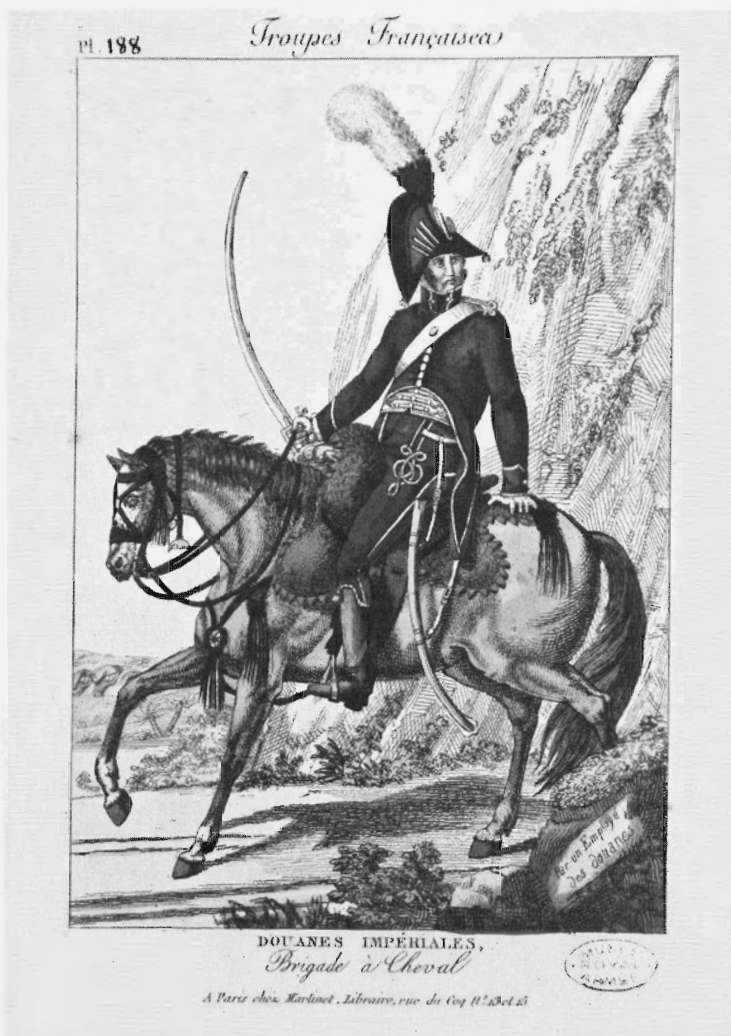
Als we uitgaan van deze geografie van de smokkel, is het evident dat het departement Nedermaas geen centrale rol vervulde in de sluikhandel. De Nedermaas lag te westelijk voor de smokkelroute over de Rijn, en te oostelijk voor de smokkelroute over land van Holland naar Brussel. We mogen verwachten dat de smokkelaars hier voornamelijk de lokale markt in de Nedermaas bedienden. Zij konden daarbij nauwelijks gebruik maken van de Maas, want het bevaren van deze rivier stroomopwaarts was destijds op veel trajecten geen reële optie. De route over land lag meer voor de hand. De traditionele handelsroute van 's-Hertogenbosch naar het Maasdal en het Luikerland liep recht naar het zuiden, via Eindhoven en Hasselt. Deze weg genoot steeds meer de voorkeur, sinds hij in de loop van de achttiende eeuw gedeeltelijk was bestraat. Daarnaast was er een route via Weert naar het Maasdal. Deze route vormde de eerste goed begaanbare weg ten zuiden van de ondoordringbare Peel.

We kunnen de smokkeloperatie in Maasbracht nu in perspectief plaatsen. Koffie, cacao en suiker werden vanouds via de traditionele landroutes van Den Bosch naar het Maasdal en het Luikerland vervoerd. Een van deze routes liep via de regio rond Weert naar kleine havenstadjes aan de Maas zoals Maaseik en Wessem. In de napoleontische tijd nam de smokkel gewoon de plaats in van de reguliere handel. De smokkel in koloniale goederen vormde in feite het spiegelbeeld van de illegale uitvoer van graan die zo-even beschreven is. Waar het graan werd gelost in kleine havens aan de Maas zoals Maaseik en Wessem en van daaruit over land via de regio rond Weert naar de Meierij werd gevoerd, daar volgden de koloniale waren precies de omgekeerde route.

Een militaire discipline

Wat laat het voorval in Maasbracht zien over de aard, omvang en organisatie van de smokkel? Bij het beantwoorden van deze vraag is voorzichtigheid geboden. Alles wijst erop dat smokkel gebruikelijk was, maar een gewelddadig incident ongebruikelijk. Zo leverden de smokkelaars hun waren netjes af bij herbergier Scheeren, ook al wisten zij dat zij op de voet werden gevolgd door enkele douaniers. Zij hadden met andere woorden kunnen weten dat de smokkelwaar in beslag zou worden genomen en dat de herbergier gearresteerd zou worden als heler van smokkelwaar. Het gedrag van de smokkelaars is alleen begrijpelijk indien zij veronderstelden dat de douaniers het smokkeldepot met rust zouden laten. Anders zouden zij de smokkelwaar nog beter op straat hebben kunnen achterlaten. Op deze wijze zouden zij in ieder geval de herbergier niet hebben gecompromitteerd.

Een bevestiging voor dit vermoeden vinden we in de poging van de maire van Maasbracht om het op een akkoordje te gooien met de douaniers. De maire bood een stevige afkooopsom aan om de douaniers te bewegen de zaak te laten rusten. De redenering hierachter is gemakkelijk te volgen. De douaniers geno-

Douanier te paard. Militairen hadden geen hoge dunk van douaniers, wat hier is te zien aan de onbeholpen houding van de douanebeambte. Ingekleurde gravure van Martinet. Collectie Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, Brussel.

ten een jaarinkomen van vijfhonderd franc, dat zij konden aanvullen door smokkelwaar in beslag te nemen. Als de rechter de inbeslagname bekrachtigde, werd de smokkelwaar in het openbaar verkocht. De revenuen vloeiden voor een aanzienlijk deel in de beurs van de ambtsdragers die de vangst hadden gedaan. Douaniers voerden niet alleen als ambtenaren de wet uit, maar ze probeerden ook voortdurend om hun eigen portemonnee te spekken. Het ontmantelen van smokkelaarnetwerken en het arresteren van smokkelaars hadden voor hen dan ook geen prioriteit. Het was voor douaniers veel lucratiever om op geregelde

Fransse Douanier te voet. Onder Napoleons bewind werden douaniers verplicht tot het dragen van een groen uniform. Gravure van Martinet. Collectie Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgskunst, Brussel.

tijden een baal koffie of een kist suiker in beslag te nemen. Of om smeergeld aan te nemen van de smokkelaars, in ruil waarvoor de douaniers hun wettelijke werk verwaarloosden. Tijdens een geheime inspectietocht langs de grens verbaasde een commissaris zich bijvoorbeeld over het gedrag van de douaniers van de brigade Leveroy. Deze bereden douaniers namen veel smokkelwaar in beslag, maar arresteerden nimmer smokkelaars, terwijl deze laatste te voet gingen en dus in het nadeel waren.²⁴

Dat zo'n reconstructie ook in Maasbracht plausibel is, mogen we afleiden uit het verdere gedrag van de smokkelaars. Zij maakten pas amok toen de douaniers zich niet lieten afkopen. Blijkbaar waren ze hoogst verontwaardigd dat de douaniers niet mee wilden werken aan het schikkingsvoorstel. Door zich met geweld te keren tegen de douaniers, namen de smokkelaars bovendien een risico. Zij wisten dat ze het Franse opsporingsapparaat in werking zouden stellen, want de Franse staat was erg gevoelig voor openlijke geweldpleging tegen gezagsdragers. Bovendien maakten de smokkelaars zich bekend door een fysieke confrontatie met de douaniers aan te gaan. De douaniers hadden in de nacht nog niemand herkend, tot het handgemeen ontstond. Zolang een smokkelaar onbekend bleef, had hij alleen het verlies van de smokkelwaar te betreuren bij een aanvaring met de douane. Werd een smokkelaar evenwel gearresteerd – en herkenning stond min of meer gelijk aan arrestatie op termijn – dan werd hij veroordeeld tot een boete die drie maal zo groot was als de waarde van de in beslag genomen goederen. Daarnaast mocht een smokkelaar rekenen op een gevangenisstraf. De mishandeling van douaniers in functie zou nog aanvullende straf opleveren. Het gewelddadige gedrag van de smokkelaars is derhalve alleen verklaarbaar, als zij vonden dat de douaniers Lafontaine en Maselle de ongeschreven regels van het spel overtraden.

Een niet onbelangrijk detail versterkt de aannemelijkheid van deze gedachtegang. Toevallig kennen we de maatschappelijke achtergrond van Lafontaine, iets wat zelden het geval is bij douaniers. Terwijl Maselle ernstig mishandeld werd en een bloedende hoofdwond en allerlei kneuzingen opliep in het gevecht met de smokkelaars, kwam Lafontaine de strijd min of meer ongeschonden door. Hij wist zijn sabel vaardig te hanteren. Gezien zijn verleden is dat begrijpelijk. Als vijftienjarige jongen had Antoine Joseph Lafontaine in 1787 gekozen voor het beroep van soldaat. Hij woonde in Maubeuge, een Franse garnizoensstad aan de grens met de Oostenrijkse Nederlanden. In 1801 kreeg hij zijn congé, waarna hij overstapte naar een veteranencompagnie. Dergelijke compagnieën werden ingezet om de grens te bewaken tussen Frankrijk en de Bataafse Republiek. Zij hielpen daar de douaniers en gendarmes om de smokkel te bestrijden en om de vlucht van dienstplichtontduikers en deserteurs tegen te gaan. Waarschijnlijk diende Lafontaine in deze Frans-Bataafse grensregio en lag de overstap naar de douane daarom voor hem voor de hand. In 1805 verliet hij zijn compagnie en werd hij douanier, aanvankelijk in de brigade van Tongerlo, een dorp tussen Bree en Maaseik. In september 1806 werd Lafontaine overgeplaatst naar de bri-

24 J. Grauwels, red., 'Een geheim rapport over de kerkvervolging (1798)', *Limburg XLII* (1963) 9-10.

gade van Panheel, hemelsbreed vijftien kilometer meer naar het noordoosten gelegen. Toen hij deelnam aan de actie op 19 september 1806, was hij pas vijftien dagen in dienst bij de brigade van Panheel. Kort na deze actie werd hij wederom overgeplaatst, ditmaal naar de brigade van Paal, vlakbij Beringen.

Maar het leven als douanier beviel Lafontaine niet. Hij was niet gelukkig met de wijze waarop hij werd behandeld, en evenmin met zijn jaarsalaris van vijfhonderd franc. Daarom nam hij op 14 juni 1807 – ongeveer negen maanden na het incident in Maasbracht – ontslag bij de douane. Hij koos wederom voor een militaire loopbaan en meldde zich in Luik aan als vrijwilliger bij een Franse cavalerie-eenheid, *le Régiment des Chevaux Légers Belges de Sa Majesté le Prince et duc d'Arenberg*.²⁵ Lafontaine werd aangenomen en vertrok reeds op 28 juni 1807 naar het regiment te velde, dat gelegerd was te Stralsund in het recent veroverde Zweeds-Pommeren. Met zijn militaire ervaring functioneerde hij daar blijkbaar goed, want enkele maanden later was hij al onderofficier.²⁶

Het staat met andere woorden vast dat Lafontaine zich thuis voelde in een militaire organisatie. Hij was er de man niet naar om een loopje te nemen met dienstbevelen. Hij koos niet voor het smeergeld dat de maire van Maasbracht hem aanbood, maar koos voor de rechte lijn. Het kan bijna geen toeval zijn dat de geweldsuitbarsting tegen douaniers in Maasbracht uitgerekend plaatsvond toen de smokkelaars oog in oog stonden met Lafontaine, de nieuweling in de brigade van Panheel die zijn werkzaamheden met een militaire discipline uitvoerde.

Een verzekeringspremie van zes procent

Waarom het op vrijdag 19 september 1806 in Maasbracht tot een geweldsuitbarsting van smokkelaars tegen douaniers kwam, kunnen we niet exact bepalen. Maar zoals we in de vorige paragraaf zagen, wijzen allerlei details erop, dat de smokkel in deze vorm een routinematig karakter had. Het geweld tegen de douaniers was ongewoon, niet de smokkel.

Daar zijn nog meer aanwijzingen voor, zoals de professionele organisatie van de smokkel. De douaniers Lafontaine en Maselle verklaarden dat ze een groep van ongeveer zestig smokkelaars op heterdaad hadden betrapt. In de loop van de avond herkenden zij slechts enkele personen. Deze werden later aangehouden. Ze zijn de enige smokkelaars die we in dit geval bij naam kennen. Het getal van zestig smokkelaars staat derhalve in de lucht. Overdreven de twee douaniers wellicht? Op andere gronden kunnen we dat uitsluiten. Eerder in dit artikel zagen we dat de douaniers in Maasbracht 675 kilo kandijnsuiker, 225 kilo witte suiker, 221 kilo cacao en 105 kilo tabak in beslag namen. In totaal ging het derhalve om 1226 kilo, wat het heel aannemelijk maakt dat de smokkelaarbende inderdaad uit een man of zestig bestond. Ook al was de bevolking destijds meer gewend aan fysieke arbeid dan tegenwoordig, toch zal men per persoon niet

²⁵ Dit regiment kreeg in 1808 een reguliere naam als het 27e *régiment de chasseurs à cheval*.

²⁶ RHCL NRA inv.nr. 286, dossier Pierre Husken.

veel meer dan twintig kilo op zijn rug hebben gedragen over langere afstand. De omvang van de smokkel, het aantal benodigde dragers en het regelen van vervoer over de Maas, wijzen allemaal op een professionele organisatie. En het is weinig aannemelijk dat zo'n organisatie op poten werd gezet voor een eenmalige smokkeloperatie.

Volgens de douaniers was Leonard Smeets de chef van de smokkelaars.²⁷ Als oud-soldaat in het Hollandse leger zal Smeets hebben beschikt over de benodigde vaardigheden om de operatie te leiden, zoals het kunnen geven van duidelijke instructies en het kunnen handhaven van discipline. Leonard Smeets werd omschreven als de knecht van Peter Stercken, een arts in het dorp Heel. Volgens Smeets lag de zaak anders, en huurde de arts een kamer in het huis dat Smeets en zijn vrouw bewoonden.²⁸ In ieder geval was er een connectie tussen de oud-soldaat en de arts. Peter Stercken was niet alleen op grond van zijn beroep, maar ook op grond van zijn afkomst een plaatselijke notabele. Zijn broer Francis Judocus Stercken was bijvoorbeeld een vermogende grondbezitter en kolenhandelaar in het naburige dorp Buggenum.²⁹ Of Peter Stercken een rol speelde in het onderhouden van contacten met handelaren in koloniale waren aan beide zijden van de Hollands-Franse grens, weten we niet. De gedachte ligt in ieder geval voor de hand.

Niet alleen het gewicht van de smokkelwaar en de daarvoor benodigde organisatie wijzen op het routinematige karakter van de smokkel. Ook de wet van vraag en aanbod vormt een aanwijzing in deze richting. Het vervoeren van smokkelwaar levert aanzienlijke meerkosten op in vergelijking met het vervoer van reguliere handelswaar. Vervoerstechnisch was het veel gemakkelijker om enkele voermannen met paard en wagen van 's-Hertogenbosch naar Maasbracht te laten rijden dan om de goederen vóór de Franse grens uit te laden en te verdelen over zestig dragers, die er twee nachtelijke expedities voor nodig hadden om Maasbracht te bereiken. Bovendien moest het risico van inbeslagname van de smokkelwaar in de kosten van transport verdisconteerd worden. Als de douaniers beslag zouden leggen op een aanzienlijk deel van de smokkelwaar, zouden de kosten van de smokkel uiteindelijk niet opwegen tegen de baten ervan. Het zou voor handelaren dan lucratiever worden om de Franse importheffingen op koffie, suiker en tabak te betalen dan om deze goederen illegaal over de grens te brengen. Per vijftig kilo suiker bedroeg de importheffing honderd franc, per vijftig kilo koffie honderd vijftig franc en per vijftig kilo cacao tweehonderd franc.³⁰ Het betekende grofweg een verdubbeling van de handelsprijzen. Het feit dat er smokkel bestond, bewijst dat deze lucratief was.

²⁷ Leonard Smeets werd omschreven als 'bien connu conducteur de bandes de fraudeurs'. RHCL NRA inv.nr. 286, dossier Pierre Husken, proces-verbaal van douane, d.d. 20 september 1806.

²⁸ RHCL NRA inv.nr. 286, dossier Pierre Husken.

²⁹ Peter Stercken zou op 24 augustus 1808 in de gemeente Heel en Panheel in het huwelijk treden met Eleonora Waegemans, de dochter van een vermogende advocaat uit Weert. Zijn broer Francis Stercken was al getrouwd met Joanna Waegemans, een zus van Eleonora Waegemans. Welten, *In dienst voor Napoleons Europese droom*, 688-691.

³⁰ Clinquart, *L'administration des douanes*, 111.

En daaruit mogen we concluderen dat slechts een fractie van de smokkelwaar in beslag genomen werd.

Deze negatieve redenering wordt bevestigd door positieve gegevens. In de winter van 1800 vermeldde adjudant-generaal Deverchin in een rapport dat er in de Nedermaas een grootschalige, goed georganiseerde smokkel plaatsvond: 'Wat de invoer betreft van handelswaar die verboden is of waarop zware importheffingen rusten, deze gebeurt door middel van verzekeraars, die voor eigen risico het transport van de handelswaar verzorgen van bijvoorbeeld 's-Hertogenbosch naar Luik tegen een vergoeding van zes procent'.³¹ Deverchin beschreef een praktijk die we ook in Maasbracht zijn tegengekomen, met grote groepen mensen die illegaal de grens overstaken, ieder met smokkelwaar op de rug. Volgens Deverchin was het niet uitzonderlijk dat die groepen uit honderd tot tweehonderd man bestonden. Dat de organisatoren van zo'n smokkeltransport een premie van slechts zes procent vroegen, geeft aan hoe gering het risico was dat douaniers de smokkelwaar in beslag zouden nemen.

Een bellende molenaarsknecht

Resumerend kunnen we stellen dat er vanuit het departement Nedermaas een belangrijke illegale export van graan plaatsvond naar Holland. Bij de illegale import van koloniale goederen en Engelse textiel speelde het departement op grond van zijn ligging een minder belangrijke rol. De grote smokkelroutes in deze goederen liepen niet door de Nedermaas heen. Desondanks was er een niet onaanzienlijke smokkel om de plaatselijke markt te voorzien van koloniale waren tegen betaalbare prijzen.

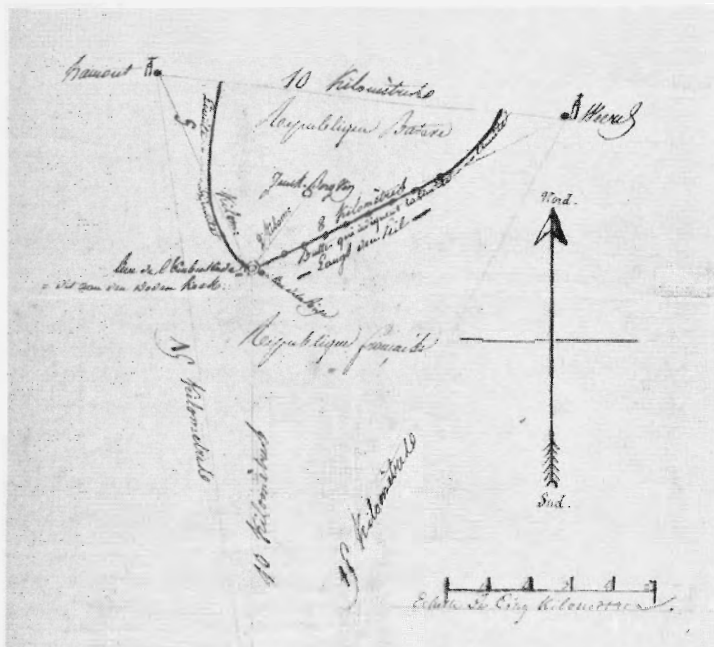
Ook al kunnen we ons in dit stadium van het onderzoek niet wagen aan het kwantificeren van het fenomeen, het is duidelijk dat de smokkel een niet onbelangrijke bedrijfstak was. In zijn studie naar de Roussillon komt Brunet tot dezelfde bevinding. Hij spreekt over de smokkel als een 'voortdurende en alomtegenwoordige activiteit, die alle plaatsen en alle milieus betrof'.³²

De smokkelarij en de bestrijding daarvan door de douane had niet alleen economische, maar ook sociale aspecten, die uiteindelijk minstens zo interessant zijn. De Franse douaniers waren massaal aanwezig in de grensstreek. Alleen al het plattelandstadje Weert telde in 1799 liefst 26 douanebeambten!³³ In het *ancien régime* had de bevolking van het platteland nauwelijks een rechtstreeks contact gehad met vertegenwoordigers van de staat, afgezien van de incidentele doortocht van militairen. Nu vestigde de staat zich letterlijk aan de grens, zichtbaar voor iedereen, zeker toen de douaniers de verplichting kregen om een

31 'Quant à l'introduction des marchandises prohibés ou sur lesquelles il y a des gros droits la fraude s'y fait par le moyen des assureurs, qui se chargent à leur risque et péril de prendre par exemple les marchandises à Bois-le-Duc et de les rendre à Liège à six du cent'. AN inv.nr. F/11/422, État de la situation du département de la Meuse inférieure fait par l'adjudant général Deverchin, d.d. 8 ventôse VIII (27 februari 1800).

32 'une activité permanente, omniprésente, touchant tous les lieux et tous les milieux'. M. Brunet, *Le Roussillon. Une société contre l'état, 1780-1820* (Toulouse 1986) 73.

33 RHCL FA inv.nr. 4399.

De soms gewelddadige confrontaties van smokkelaars en douaniers vonden plaats langs een staatkundige grens die in het landschap nauwelijks was gemarkeerd. Wanneer het tot een rechtszaak kwam, speelde de plaatsbepaling van het incident dan ook een grote rol. Deze tekening diende om de Franse rechters ervan te overtuigen dat een mishandeling van een Franse douanier had plaatsgevonden aan de Franse zijde van de grens, en niet aan de Bataafse zijde. De grens tussen de Franse gemeente Weert en de Bataafse gemeente Budel werd in het lege land van heide en moerassen slechts gemarkeerd door een rij plaggenhopen. Regionaal Historisch Centrum Limburg, Nieuw Rechterlijk Archief.

groen uniform te dragen. Weliswaar had de Franse staat ook in de vorm van gendarmes een gewapende hand op het platteland, maar hun aantal viel in het niet bij die van de douane. In Weert bijvoorbeeld was een gendarmeriebrigade van vijf man gevestigd, die ook in de gemeenten Nederweert en Stramproy toezicht moest houden. Afgezet tegen de 26 douaniers in Weert en tegen de douaniers van de posten Nederweert en Stramproy, ging het om een bescheiden aantal.

De komst van de douaniers maakte van de staatsgrens een levende realiteit, die de grens tevoren nauwelijks had gehad. De douaniers in hun groene uniform vormden voor de plaatselijke bevolking een visualisatie van een grens die in het landschap zelf nauwelijks zichtbaar was. In de buurt van Weert bestond de grens tussen Frankrijk en de Bataafse Republiek uit een 'schijdgragt', ofwel, *en français*, een *fosse de séparation*. Ten zuidwesten van Weert was de grens te herkennen aan plaggenhopen die op enige afstand van elkaar geplaatst waren in dit gebied waar heide en moeras elkaar afwisselden. Een douanier – die zich had vermomd in een blauwe boerenkiel – werd hier op de grens van het

Knoop van de uniformjas van een Franse douanier ten tijde van Napoleon. De keizerlijke adelaar was het symbolische gezicht van de douane. Collectie Belasting- & Douanemuseum Rotterdam.

Bataafse Budel en het Franse Bocholt mishandeld. Er was hier een zorgvuldige plaatsbepaling nodig om vast te stellen in welk land het vergrijp zich had voorgedaan.³⁴

Ook elders werd de precieze plaatsbepaling ten opzichte van de grens een zaak van groot belang. Op 25 fructidor VII (11 september 1799) hielden douaniers in het Weerter gehucht Laar een boer aan en namen zij diens kar, paard en lading - bestaande uit zes zakken met een melange van gerst en boekweit - in beslag. Het vergrijp dat de boer ten laste werd gelegd was de illegale uitvoer van graan. Het mocht niet baten dat de boer schriftelijke permissie had van plaatselijke bestuurders om graan voor eigen consumptie te transporteren naar het vlakbij de grens gelegen gehucht Laar. Zijn paard, kar en lading werden naar het douanekantoor van Weert gebracht. Twaalf dagen later verklaarde een landmeter dat de afstand tussen de grens en de plaats waar de boer was aangehouden 5,7 kilometer bedroeg. Op 15 vendémiaire VIII (7 oktober 1799) volgde de officiële vaststelling van dit feit, in aanwezigheid van de vrederechter, douaniers, landmeters en de ongelukkige boer. De eerder gemeten afstand van 5,7 kilometer werd bevestigd, waarna de boer vrijuit ging en de inbeslagname ongedaan werd gemaakt. Alleen in een zone van vijf kilometer langs de grens mocht de douane het verbod op de graanexport effectueren.³⁵

Voor het leven van de boeren die in deze vijf kilometer brede grenszone woonden had het verbod op de export van graan nogal wat consequenties. Als zij hun graan wilden laten malen, moesten ze elke keer officiële documenten laten opstellen voor het transport van het graan naar de molen, en voor het transport van het meel van de molen naar de boerderij. De controles die douaniers onderweg uitvoerden zorgden voor extra tijdverlies. Een molenaar uit Nederweert trof daarom een speciale regeling met de autoriteiten. Uit een verklaring van Van Gestel, de regeringscommissaris van het kanton Weert, kunnen we opmaken hoe die regeling eruit zag. Van Gestel had in het najaar van

³⁴ RHCL NRA inv.nr. 1619, dossier Jacques Krijns e.a.

³⁵ RHCL NRA inv.nr. 172.

1799 een mondeling akkoord gesloten met Lambert, de hoofdontvanger van de douane te Weert, ten faveure van molenaar Joseph Hermans. Deze molenaar mocht vrijelijk met een kar rijden in Weert en Nederweert om graan op te halen dat inwoners van deze gemeentes willen laten malen in zijn molen, met dien verstande dat de kar voorzien moest zijn van 'een plaat en twee bellen zodat de douaniers hem kunnen herkennen'.³⁶ Zelfs de molenaarsknecht die de bellen van zijn kar liet klinken, herinnerde de bevolking eraan dat ze in een grensgebied van het Franse Rijk woonde.

Integratie

Op velerlei manieren droegen de douaniers ertoe bij dat de bevolking doordrongen werd van het gezag van de Franse staat. In de eerste plaats deden ze dat natuurlijk door hun beroepsmatige bezigheden, waarbij hun professionele werkwijze in het oog sprong. Bij het in beslag nemen van smokkelwaar volgden zij standaardprocedures, waarvan zij volgens een vast protocol een schriftelijk verslag opstelden.

Maar ook in andere opzichten traden ze op als handhavers van de Franse staatsorde. Zo arresteerden ze jongemannen die de legerdienst langs illegale weg probeerden te ontduiken. Voor de aanhouding van dienstplichtontduikers en deserteurs ontvingen ze een aantrekkelijke financiële bonus. En in gemeenten waar geen brigade van de gendarmerie was gekazerneerd, fungeerden douaniers ook als gewapende rechterhand van de plaatselijke maire. Toen maire Charette in Nederweert op 10 oktober 1802 de officiële sluitingstijd van de herbergen – 21:00 uur – probeerde te effectueren en daarbij op tegenwerking stuitte van een dronken kroegbezoeker, schakelde hij twee douaniers in om de weerspannige gast naar het cachot te voeren.³⁷ En maire Guillon van Stramproy liet zich op 22 augustus 1805 vergezellen door twee douaniers toen hij poolshoogte ging nemen bij een burenruzie in zijn dorp.³⁸ In beide gevallen was de maire geboortig uit Frankrijk, wat het extra begrijpelijk maakt dat hij nauw optrok met douaniers die eveneens geboren Fransmannen waren.

Ook op persoonlijk vlak vond er een integratie plaats tussen douaniers, afkomstig uit de grenszone van het 'oude' Frankrijk, en de bevolking van de grenszone van het 'nieuwe' Frankrijk. Menige douanier huwde een vrouw uit het departement Nedermaas, terwijl we in een enkel geval ook een huwelijk kennen van een 'Limburgse' man met de dochter van een Franse douanier. Henrij van Dijk, wiens vader in Weert een Franse kostschool leidde, trouwde in 1804 met zo'n Française. Vier jaar later treffen we het koppel aan in Nederweert, waar Henrij van Dijk werkte als onderwijzer. In 1810 maakte hij de overstap

36 'une plaque et de deux sonnettes à la fin que les préposés des douanes puissent le reconnaître'. RHCL NRA inv.nr. 170, dossier Joseph Hermans, verklaring van Van Gestel, 'commissaire du gouvernement près le canton de Weert', d.d. 11 germinal VIII (1 april 1800).

37 RHCL NRA inv.nr. 1578, verslag van de zitting van de rechtbank van het arrondissement Roermond op 27 frimaire an XI (18 december 1802). De onwillige kroegganger was Francis Mertens uit Weert, die we kennen uit: Welten, *In dienst voor Napoleons Europese droom*, 84-85.

38 RHCL NRA inv.nr. 1623, dossier Théodore Stultjens.

Stempel van de Franse gemeente Wessem. Regionaal Historisch Centrum Limburg, Nieuw Rechterlijk Archief.

naar de douane.³⁹ Er waren ook minder legale vormen van integratie. Zo verwekte Louis Grouselle, luitenant der douane, een onwettig kind bij een vrouw uit Stramproy.⁴⁰ Ook treffen we douaniers aan in het gezelschap van prostitutees.⁴¹ De openbaar aanklager in het departement Nedermaas verzuchtte in een brief aan de minister van justitie: 'op het gebied van de zeden hebben douaniers van de lagere rangen in het algemeen geen goede naam'.⁴²

De douane was geen gesloten korps, dat alleen toegankelijk was voor mannen die geboren waren in het 'oude' Frankrijk. Zo-even zagen we al dat jongemannen uit de streek die we tegenwoordig Limburg noemen, toetraden tot de douane. Ook de zoon van maire Joosten van Wessem werkte bij de douane, en wel als ontvanger. Dat verklaart meteen waarom hij in een gelegenheidsrol als

39 RHCL Burgerlijke Stand (BS) Weert; RHCL BS Nederweert; RHCL NRA inv.nr. 2425. Welten, *In dienst voor Napoleons Europese droom*, 190, 282-283, 639-640.

40 RHCL BS Stramproy.

41 Welten, *In dienst voor Napoleons Europese droom*, 568-569.

42 'les employés subalternes des douanes ne jouissent pas en général d'une réputation de moralité bien intacte'. RHCL NRA inv.nr. 1619, dossier Jacques Krijns e.a., brief van de openbaar aanklager van het departement Nedermaas aan de minister van justitie, d.d. 19 germinal XII (9 april 1804).

veerman zo actief meewerkte aan de operatie van de douaniers in Maasbracht, die aan het begin van dit artikel is beschreven. Hij was degene die de douaniers Lafontaine en Maselle de Maas overzette in een bootje. Daarna was hij teruggekeerd naar de westoever van de Maas, maar later op de avond stak hij wederom de Maas over, ditmaal met andere douaniers en zijn vader, in een poging om Lafontaine en Maselle te ontzetten uit hun benarde positie.

Guillaume Joosten was niet alleen uit hoofde van zijn functie van maire van Wesseem een pijler van het Franse gezag. Zijn Franse gezindheid strekte zich uit tot in de privé-sfeer. Op vrijdagavond 19 september 1806, de avond waarop de smokkelaars tussen Wesseem en Maasbracht de Maas over zouden steken, dineerde Guillaume Joosten bij Hubert François Hermans te Heel.⁴³ De heer Hermans behoorde met een geschat jaarinkomen van 50.000 franc tot de rijkste personen van het departement Nedermaas.⁴⁴ Hij had deze rijkdom te danken aan de aankoop van kloosterdomeinen die door de Franse staat waren genationaliseerd.⁴⁵ Zijn zoon Renier Hermans zou per keizerlijk decreet van 1 augustus 1810 benoemd worden tot auditeur bij de Conseil d'État van Napoleon, een bijzonder prestigieuze functie. De auditoren werden voorbereid op het bekleden van hoge posten in het napoleontische bestuur.⁴⁶ Zij moesten over eigen inkomsten beschikken, reden waarom pa Hermans op 21 augustus 1810 een jaarlijkse toelage van zesduizend franc toezegde aan zoonlief.⁴⁷ Ieder op zijn eigen niveau behoorden maire Joosten en grootgrondbezitter Hermans tot de notabelen die het Franse gezag schraagden in een grensstreek van het keizerrijk. Het proces van staatsvorming in deze regio werd in Parijs geïnitieerd, maar het kon alleen succesvol zijn doordat het weerklank vond onder een vooraanstaand deel van de plaatselijke bevolking.⁴⁸

Vader en zoon Joosten waren geïmmiteerd aan het Franse gezag en maakten indirect of direct deel uit van het douaneapparaat. Maar daarmee mogen we nog niet de hele familie Joosten over een kam scheren. Een schoonbroer van maire Joosten stond juist te boek als een groot smokkelaar.⁴⁹ Als we de snelwegen van de geschiedschrijving verlaten en in de verwickelingen op dorpsniveau belanden, blijken er geen scherpe scheidslijnen te bestaan. Alles wordt diffuus.

43 RHCL NRA inv.nr. 286, dossier Pierre Husken.

44 AN inv.nr. F/9/985, een door prefect Roggeri opgesteld overzicht van de *Gardes d'honneur* van het departement Nedermaas.

45 Hij kocht ruim 738 ha. M.G. Spiertz, *Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw. Kerkelijke, politieke en sociale verhoudingen 1775-1801* (Assen 1964) 229.

46 In Maastricht werd bijvoorbeeld een auditeur geplaatst die feitelijk fungeerde als onderprefect van het arrondissement Maastricht. Officieel was de prefect van het departement tevens de onderprefect van het arrondissement waar de hoofdplaats van het departement in lag, maar voor dit onderdeel van zijn taak - zoals de correspondentie met de *maires* - had de prefect onvoldoende tijd.

47 RHCL NRA inv.nr. 1518, verklaring van Hubert François Hermans, d.d. 21 augustus 1810.

48 P. Sahlins, *Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees* (Berkeley CA etc. 1989) 7-9.

49 AN inv.nr. F/11/422, brief van de secretaris van de prefectuur van het departement Nedermaas aan de minister van Binnenlandse Zaken, d.d. 24 thermidor IX (12 augustus 1801), met in bijlage een *Tableau général portant les noms & prénoms, professions & demeures des individus, connus comme se livrant au commerce de l'exportation des grains dans cet arrondissement [de Ruremonde]*.

Besluit

De veronderstelling dat er door de uitgebreide douanecontroles in het departement Nedermaas geen smokkel van betekenis plaatsvond, is onjuist. De traditionele handelsstromen bleven onder Napoleon in illegale vorm bestaan, alle wetgeving ten spijt. Het betrof zowel de uitvoer van graan naar Holland als de invoer van Engelse nijverheidsproducten, die allebei verboden waren. Ook was er een sluikhandel in koffie, thee, suiker, cacao en andere koloniale goederen, die weliswaar legaal ingevoerd mochten worden maar die aan hoge importheffingen onderhevig waren. Zelfs het imposante douaneapparaat dat de Franse staat in het leven riep, vermocht daaraan weinig te veranderen. Deze bevinding sluit aan bij de studie van Marzagalli over smokkel en douane via de grote zeehavens in de napoleontische tijd. Zolang er veel geld mee te verdienen was, waren smokkel en sluikhandel niet effectief tegen te gaan.

Maar al kunnen we vraagtekens plaatsen bij het succes van de Franse douane in het blokkeren van illegale handelsstromen, in een ander opzicht had hun optreden zeker effect. Met de Franse douane deed de moderne, centralistisch en bureaucratisch georganiseerde staat zijn intrede op het 'Limburgse' platteland. Een fraai staaltje van de professionaliteit van de napoleontische staat zijn we ongemerkt al tegengekomen bij het verhoor te Stralsund van oud-douanier Lafontaine. Hoe wist de openbaar aanklager in het departement Nedermaas dat Lafontaine zich uitgerekend daar bevond? En hoe kon hij vervolgens een verhoor van Lafontaine organiseren? Welnu, het Franse leger kende standaardprocedures die gevolgd werden wanneer de getuigenis van een militair nodig was in een rechtszaak. De openbaar aanklager hoefde alleen een lijst met vragen op te stellen en deze toe te sturen aan het ministerie van Oorlog in Parijs. Het bureau van de *mouvement des armées de terre* – het onderdeel van het genoemde ministerie dat alle troepenverplaatsingen regelde – zond de vragenlijst binnen drie dagen door aan de militaire aanklager van het desbetreffende legeronderdeel. Deze militaire aanklager overhandigde de vragenlijst vervolgens aan de *officier de police de sûreté militaire* die het verhoor voor zijn rekening zou nemen. Bij het terugsturen van de antwoorden werd de omgekeerde weg bewandeld.⁵⁰

Dit is meer dan een curiosum. Het getuigt van een professionaliteit die in de context van de vroege negentiende eeuw respect afdwingt. Het verklaart mede waarom een deel van de bevolking onder de indruk was van het Franse gezag en meewerkte met dat gezag. Het verklaart waarschijnlijk ook waarom Napoleon de strijd tegen de smokkel nooit heeft willen opgeven, ook al bleek telkens dat de douane niet was opgewassen tegen haar taak. Voor een staat die zoveel professionalisme tentoonspreidde, leek alles mogelijk. Ook het winnen van de strijd tegen de smokkelaars.

⁵⁰ RHCL NRA inv.nr. 286, dossier Pierre Husken, verzoek van de *Procureur-général-impérial* bij het *Cour de Justice criminelle spécial du Département de la Meuse-Inférieure* aan de *accusateur militaire* om getuige A.J. Lafontaine te ondervragen, d.d. 16 september 1807.